

МОЖЛИВОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасні інструменти та методи регулювання природокористування та захисту навколишнього середовища, що використовуються в розвинених країнах світу. Акцентовано увагу на необхідності широкого і системного впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику екологічного регулювання.

The modern tools and methods of regulation of natural resources exploitation and environmental protection in developed countries are analyzed. The importance of implementing the foreign experience into the Ukrainian practice of environmental regulation is underlined.

Ключові слова: природокористування, захист природного середовища, екологізація суспільного виробництва, екологічне регулювання, екологічні нормативи.

Keywords: deploying of natural resources, defense of nature environment, ecologization of public production, environmental regulation, ecological norms.

Нестабільність ринкових перетворень в Україні вимагає першочергового визначення соціально-економічних і екологічних пріоритетів суспільного розвитку, а також формування відповідних механізмів їх реалізації.

Усвідомлення необхідності раціонального природокористування й екологічної безпеки, і головне, виявлення можливостей держави їх забезпечити, окреслюється тільки на певній стадії економічного розвитку – після подолання наслідків трансформаційної кризи і переходу до екозбалансованого типу інтенсивного економічного зростання за рахунок структурної перебудови економіки та екологізації суспільного виробництва шляхом впровадження ресурсозберігаючих і безвідходних технологій.

Поряд з тим, сучасні тенденції економічного розвитку України засвідчують низьку ефективність державного механізму екологічного регулювання. Це пояснюється невідповідністю між нагальними потребами соціально-еколого-економічного розвитку країни і недосконалістю сучасних інструментів, методів і форм управління охороною навколишнього природного середовища та відсутністю дієвих економічних стимулів до раціонального природокористування.

Методологічні основи проблем екологічного регулювання та аналізу ефективності природоохоронної діяльності сформулювали такі відомі зарубіжні й вітчизняні науковці,

як В. Веснін, Г. Дейлі, Р. Іванух, В. Медоуз, Л. Мельник, В. Міщенко, П. Олдак, М. Реймерс, В. Сахаєв, В. Тригобчук, Ю. Туниця, А. Федоріщева, Т. Хачатуров, Л. Чередніченко, В. Шевчук та інші.

Однак, незважаючи на значні напрацювання у сфері розроблення інноваційних форм та методів регулювання природокористування і охорони довкілля в розвинених країнах світу, в Україні вони реалізуються епізодично. Виходячи з цього, перед вітчизняною наукою постає питання формування дієвого вітчизняного еколого-економічного механізму охорони навколишнього середовища та природокористування.

Мета дослідження полягає в удосконаленні інструментів, форм та методів екологічного регулювання в Україні з урахуванням досвіду впровадження інновацій у сфері природокористування в розвинутих країнах світу.

Сучасна практика природокористування та природоохоронної діяльності в Україні засвідчують низьку ефективність державного регулювання в цій сфері. Це пов'язано насамперед з недосконалістю економічних, правових, політичних, соціальних механізмів раціонального природокористування та низьким рівнем його впровадження в практику господарювання.

Аналіз сучасних наукових досліджень у цій сфері дає підстави дійти висновку, що найсуттєвішими перешкодами для реалізації норм існуючого законодавства є низький рівень фінансування природоохоронних програм, недостатність наукових досліджень у цій сфері, а також незадовільний рівень наукових розробок ресурсощадливих технологій, нехтування вітчизняним і зарубіжним передовим досвідом.

Процес екологізації суспільного виробництва має відбуватися з урахуванням принципово нової ідеології природокористування в контексті реалізації засад ресурсощадних, ресурсооновлюваних технологій. Для цього Україна має гармонізувати національне природоохоронне законодавство, а також адаптувати вимоги екологічної безпеки господарської діяльності до стандартів міжнародної спільноти.

Зарубіжна практика показує, що основою всієї системи захисту навколишнього середовища в економічно розвинутих країнах є активне державне регулювання, в якому значні пріоритети надаються економічному стимулюванню та підтримці підприємництва, що розвивається в напрямі екологізації виробництва.

Практика підприємницької діяльності та світовий досвід підтверджують можливість реалізації еколого-економічних цілей з використанням таких регулятивних механізмів, як:

- пряме державне регулювання (нормативно-правові, адміністративно-контролюючі і заохочувальні заходи, пряме регламентування тощо);
- економічне стимулювання через застосування ринкових механізмів;
- змішані механізми, які поєднують вищезазначені підходи.

У розвинутих країнах діє чіткий механізм фінансового забезпечення такого регулювання (внутрішні нагромадження, кошти бюджетних фондів, вітчизняні й зарубіжні екоінвестиції, кредити, цільові гаранті та ін.). Велике значення надається також діям громадських екологічних організацій, екологічній культурі, освіті, вихованню і просвітництву.

У зарубіжних країнах використовують значний арсенал економічних важелів і засобів регулювання, які часто мають інноваційний характер і є доволі ефективними і різноманітними. Внаслідок цього в багатьох економічно розвинутих державах світу нагромаджено значний досвід використання різних підходів, методів та інструментів регулювання процесів екологізації підприємництва на макро- і мікрорівнях господарювання. Зокрема, у США, як і в Європі, змінилися пріоритети у боротьбі із забрудненням атмосфери: головні програми спрямовані не на введення в дію очисного обладнання, а на створення екологічно чистих технологій [1, с. 227, 228]. Закон США про водні ресурси передбачає виконання 16 природоохоронних програм. Встановлено кримінальну відповідальність за свідоме скидання у водойми забруднень, що загрожують здоров'ю і життю людей.

Завдячуючи створеному економічному механізму, у США не лише зупинено подальше забруднення навколишнього середовища, а й суттєво поліпшено його якість. У цій країні цільові заходи з охорони довкілля встановлює федеральне Агентство з охорони природи, на основі чого кожний штат пропонує конкретні заходи щодо їх реалізації, пов'язуючи з планами розвитку галузей.

Ефективним засобом контролю за викидами є запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища США «дозволів» на допустиму кількість шкідливих речовин, що можуть бути викинуті у навколишнє середовище. Цей захід дав можливість фірмам, обсяг викидів забруднюючих речовин яких є меншим, аніж встановлений для них ліміт, продавати свої права на викиди іншим фірмам. У державі створився «ринок прав» на забруднення навколишнього середовища. Сформувавши банк дозволів на забруднення навколишнього середовища, уряд США покращив екологічну ситуацію в країні [2]. Проблема формування інституційного забезпечення ринку викидів шкідливих речовин стоїть і перед українською наукою і практикою господарювання.

У розвинутих країнах, починаючи з 1973 р., розроблено спеціальні програми охорони природи в межах концепції сталого розвитку, відповідно до якої екологічні, соціальні та економічні цілі в динаміці збігаються.

В Німеччині й інших країнах Європейського Союзу (ЄС) розроблена та реалізується стратегія екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного підприємництва як одного з важливих напрямів екологічної модернізації. Цьому сприяло зростання ролі екологічних якостей і характеристик товарів та продуктів на ринку як передумови їх виробництва і реалізації, посилення тиску громадськості на підприємців, які використовують природні ресурси, задоволення екологічних інтересів населення та розвитку водного законодавства, зростання значимості екологічного права і підприємницької діяльності. У червні 1993 р. прийнято основні принципи і положення екологічного обліку в рамках ЄС, які набули чинності у квітні 1995 р. За оцінками Німецького агентства з питань навколишнього середовища, в галузі екологічної професійної підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів професійні екологічні інтереси групуються за ступенем їх пріоритетності для тих, хто навчається, так: переробка відходів; екологічне право; водне господарство і очистка стічних вод; охорона ґрунтів; енергозбереження; охорона довкілля на підприємствах; регіональне екологічне планування (екологічна програма); екологічна

експертиза; боротьба з хімічним забрудненням навколишнього середовища; екологічна політика; екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва; міжнародні аспекти охорони водних ресурсів; охорона біорозмаїття; екологічна освіта; екологічна консультація; програми економії води [3].

У розвинутих країнах до складу державних стандартів вводяться екологічні стандарти якості водного середовища, екологічної безпеки, екологічної експертизи. У багатьох країнах з урахуванням екологічних проблем сформовано систему сертифікації виробництв та окремих видів продукції. За оцінками Міжнародного валютного фонду, в цих країнах споживання природних ресурсів на одиницю готової продукції щорічно скорочується в середньому на 1,25%, що спричиняє суттєвий екологічний ефект, оскільки за таких умов екологізація виробництва є економічно вигідною [3]. Цьому процесу сприяє державна фінансово-економічна політика стимулювання природоохоронної діяльності підприємств за допомогою ефективної системи екологічного регулювання, яке поєднує адміністративно-законодавчі інструменти з економічними, нормативними і ринковими механізмами.

Узагальнення світової практики екологічного регулювання показало, що основними видами економічних інструментів екологічного регулювання є:

- страхування видів діяльності відповідно до характеру їх природокористування; страхування ризику підприємницької діяльності; страхування еколого-економічних наслідків підприємницької діяльності;
- санкції – штрафи за порушення екологічного законодавства;
- сертифікати – права на викиди; права щодо забруднення – на купівлю-продаж; маркетабельні дозволи; права на екологоорієнтовану діяльність;
- компенсаційні виплати реципієнтам за: поліпшення якості середовища шляхом технологічного оновлення; досягнення в галузі раціонального використання природних ресурсів; збереження (досягнення) оптимального стану природного середовища;
- ціни – цінове програмування розширення екологоорієнтованих секторів ринку; цінове регулювання екологічної виробничої поведінки підприємств; цінове стимулювання вітчизняного виробництва екотехніки, екотехнологій і «зелених» товарів;
- податки, які орієнтовані на позитивну мотивацію щодо природозберігаючої діяльності (податкові пільги на екологічно зорієнтовані торговельні операції; податкові пільги на функціонування екологічної інфраструктури; податкові пільги на екоінвестиції);
- платежі за: викиди (скиди) шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, ґрунт; складування (захоронення) шкідливих речовин у природних ландшафтах; фізичні види забруднення навколишнього середовища;
- кредити та позики, у т. ч. пільгові (на придбання екотехніки та екотехнологій);
- субсидії (дотації, гранти), які спрямовуються на реалізацію: державних міжнародних екологічних проєктів, організацію та фінансування НДДКР; підготовку спеціалістів, підприємств; відповідальність за частину ризику з підприємствами за «пілотними» екологічними проєктами; формування екологічної інфраструктури; дослідження вітчизняних «зелених» технологій, альтернативних видів енергії, виробництво екологічно безпечних товарів і екологічно досконалу продукцію; прискорену амортизацію природозберігаючого

устаткування; природоохоронну діяльність громадськості та населення та ін.;

– лобювання (сприяння) екологічним торговельним операціям; розширення екологічно орієнтованих секторів економіки.

В економічно розвинутих країнах світу спостерігається зростання стимулюючого впливу економічних інструментів екологічного регулювання на розвиток економіки та підприємництва. Саме вони сприяють забезпеченню відповідності між вартістю продукції і природних ресурсів, відшкодуванню витрат за завдану шкоду навколишньому природному середовищу, компенсації екологічних збитків самим забруднювачем, а не всім суспільством. Проте частка екологічних податків в сумі податків у різних країнах є різною. Зокрема, у 2004 р. вона становила: у Кіпрі – 11,9%, Нідерландах – 10,3%, Данії – 9,8%, Латвії – 9,1%, Словенії – 8,7%, Люксембургу – 8,2%, Ірландії – 8,1%, Чехії – 7,5%, Фінляндії – 7,4%, Великобританії – 7,3%, Польщі – 6,9%, Італії – 6,9%, Греції – 6,8%, Естонії – 6,7%, Німеччині – 6,5%, Литві – 6,0%, Іспанії – 5,8%, Австрії – 5,6%, Бельгії – 5,3%, Франції – 4,9% [4].

Як показує успішний досвід екологічного регулювання в розвинутих країнах світу, впровадження ринкових регуляторів природокористування повинне здійснюватись не лише шляхом адміністративного тиску, а й формування сприятливих умов підприємницької діяльності, за яких суб'єктам господарювання стає економічно вигідним дотримання природоохоронних вимог, досягнення еколого-економічних цілей.

Отже, перспективи розширення соціальної та еколого-економічної інтегративності України мають враховувати успішний зарубіжний досвід створення механізмів регулювання природокористування шляхом його імплементації у вітчизняну практику і приведення існуючих регуляторів у відповідність з міжнародною правовою, нормативно-методичною та інституціональною базою екологічного управління та екологічної безпеки.

Реалізація такого підходу сприятиме активізації процесів екологізації виробництва, які мають інтегруватися з інноваційною та інвестиційною політикою держави для удосконалення системи управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища.

Література

1. Васюта О. А. *Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку* / О. А. Васюта. – Тернопіль : Гал-Друк, 2001. – 600 с.
2. *Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002р. № 228-IV // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 236. – С. 5.*
3. *Принципи екологічного законодавства України та економіко-екологічна відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lib.Intu.info/books/fof/finansiv/2011/11/26/page34.html*
4. *Представництво Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm*